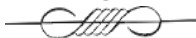


DÁVID ÁRON

## Csárda vagy kocsmá



Magyarország és a magyar ember mindig, minden korban híres volt vendégszeretetéről. A mai világban, akárcsak évszázadokkal ezelőtt az országban mindenfelé állnak/álltak vendégfogadók, szállók, kávéházak, kocsmák, csárdák stb. Ezek mind olyan helyek, ahová bárki betérhet, és ahol a tulajdonos, vagy bérlő pénzért, illetve megfelelő ellenszolgáltatásért a legkülönbözőbb szükségletek kielégítésére a kívánt szolgáltatást a betérő rendelkezésére bocsátja. Egyes fajtái századokon át alakultak, külön alfajai születtek a védelem, pihenő- és menedékhely, vagy éppen az étel/ital szolgáltatás irányában. Ezek közül a csárda és a kocsmá fogalmát, terminológiáját szeretném ismertetni, ami azért is érdekes, mert sem a néprajzi, sem az egyéb szakirodalom nem foglalkozik/foglalkozott egyértelmű elkülönítésével. A különböző lexikonok, szótárak (Magyar Néprajzi Lexikon, Új Magyar Lexikon, Magyar Értelmező Kéziszótár, Történeti Etimológiai Szótár stb.) persze megfogalmazznak egy-egy

definíciót, azonban eddigi kutatásom során több olyan kérdés merült fel, ami miatt érdemesnek tartom azt a kérdést felvetni: Biztosan el lehet-e különíteni a csárda és a kocsmá fogalmát?

A magyar nép egyik legjobban kedvelt pihenő és mulatóhelye volt a csárda. A XIX. század betyártörténeteivel átítatott ponyvairodalomban és népi írók műveiben megjelenő pusztai építmény képzeletünkben általában egyfajtaképpen jelenik meg. Az alföldi rónán álló magányos épület, ahol komor pásztorok, iszogató legények, duhaj csárdásnék a főszereplők. A kocszmát pedig leginkább egy adott településen belüli italméresként értelmezzük. Valójában szét tudjuk-e választani ilyen egyértelműen ezt a két épület típust? Ez nekem sem könnyű, mivel nem vagyok nyelvész, így néprajzi oldalról közelítem meg a kérdést. Kezdjük a csárdával. A történeti-etimológiai szótár nyolc különböző értelmezését adja a szónak,<sup>1</sup> melyből négy az, ami leginkább illik rá a mi fogalomké-

pünkre: 1617-ből „magas figyelőállás”, 1733-ból „pusztai vendéglő”, 1799-ből „szín” és 1926-ból „gazdasági épület”. A különböző szótárak, lexikonok nagyjából egyfajta értelmezést adnak. Néhány példaként említve: „Pusztai kocsmá, rendszeren a helységek közelében, vagy végében, utak mentén állással...”<sup>2</sup>; „Falun, vagy városon kívüli (országút menti) kocsmá, fogadó”<sup>3</sup>; „Közönséges parlagi kocsmaház, és beszálló, a helységek végén, vagy közelében, továb-



„...még a régi öregöktű' hallottam...”

bá a pusztaikon, és utak mentében”<sup>4</sup>. Prohászka János *Kalandozás a vendéglátóipar szavainak világában* cikkében<sup>5</sup> egyszerűen adja meg a választ: a XVIII. századtól kezdve nevezik az utak melletti, határbeli építményeket csárdának, amelyek az utasok befogadására és ellátására alakultak. Persze korábban is lehettek ilyenek, csak nem csárdának hívták őket. Kialakulásukban nagy szerepet játszottak a futárszolgálatok (cursor), postajáratok megindulása, a lóváltó helyek állomásai, a stációk, amelyek már a Római Birodalomban is ismertek voltak, majd a Magyar Királyság egész területén elterjedtek.<sup>6</sup> A kocsmá definíciói közül néhány: „Kisebb, egyszerűbb italmérés, ahol rendszerint ételek is kaphatók”<sup>7</sup>, *Falu, vagy város belterületén levő italkimérvő hely*<sup>8</sup>. Több változata is kialakult – kurta kocsmá, kántoros kocsmá, száraz kocsmá, sörkocsmá stb. – melyek jellemzésébe most nem megyek bele. A kocsmá szó egyébként a XVI. század óta ismeretes. A meghatározásokból kitűnik, hogy mindkét helyen szolgálhattak étel- és italméréssel, szállással inkább csak a csárda rendelkezett.<sup>9</sup>

A definíciókat tekintve, és figyelembe véve a levéltári források anyagát a kép tovább bonyolódik. A járszági csárdákat kutatva több olyan példát találtam, mi szerint a XVIII és XIX. században a határbeli, utak menti csárdát egyszerűen kocsmaként illették, mint például egy járszászentgyörgyi esetben 1802-ből: „...az Alsószentgyörgyi Külső Kortsmának meggyulladását megvizsgálván...”. Vannak olyan esetek is, amikor a csárdát fogadóként említik, mint például az egyik járszfelsőszentgyörgyi esetben 1791-ből: „...a’ Pesti Ország Útban lévő vendég fogadónk mellé...” A Járszásban (és a két Kun Kerületben) a kisebb királyi haszonvételek közé tartozó italméresi jog – amely máshol a földesúr tulajdona – a közbirtokosságé volt. A település adta bérbe árendátorainak a tulajdonában levő kocsmáit, csárdáit. A fennmaradt árendálási jegyzőkönyvek tanulsága szerint ritka az, amikor a határbeli

csárdákat nem ’vendégfogadónak’, vagy ’külső kocsmának’ írják le. Ellenkező példát is lehet találni, mi szerint is egy településen belüli kocsmát csárdának hívnak. Járszentandrásón például a település központjában állt a belső csárda. Van arra is példa, hogy egy XX. század első felében épült kocsmát nagy méretei miatt neveznek csárdának. Persze vannak olyan járulékos „jóságok”, amelyek figyelembe vételével talán egyértelműen el lehetne különíteni a két fogalmat, mint például a csárdaföld, állás, mellék- és gazdasági épületek stb.<sup>10</sup>, de ezek vizsgálatok kiderül, hogy nem minden csárdánál, vagy kocsmánál találkozhatunk a rájuk jellemzőnek tartott kiegészítő „elemekkel”. Véleményem szerint az egyes épületek típusait, részleges funkcióit lehetne a meghatározás alapjául venni, így több falubeli kocsmát csárdaként feltüntetni, esetleg határbeli csárdát kocsmaként értelmezni. Ehhez szükséges lenne a különböző néprajzi tájegységek vendéglátóiparának forrásait megvizsgálni, ami után pontosabb értelmezést lehetne adni az említett szakterminusok definíciójához.

#### JEGYZETEK

<sup>1</sup> *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*. Budapest, 1967. 482.

<sup>2</sup> *Révai Nagy Lexikona*. IV. kötet. Budapest, 1912. 768.

<sup>3</sup> *Magyar Értelmező Kéziszótár*. A–LY. Budapest, 1980. 187.

<sup>4</sup> CZUCZOR–FOGARASI: *A magyar nyelv szótára*. Második kötet. Pest, 1862. 907.

<sup>5</sup> *Magyar Nyelvőr*, 75. évf. 2. sz., Budapest, 1951. 128–129.

<sup>6</sup> BALLAI KÁROLY: *Magyar kocsmák és fogadók a XIII–XVIII. században*. Budapest, 1927.

<sup>7</sup> *Magyar Értelmező Kéziszótár*. A–LY. Budapest, 1980. 746.

<sup>8</sup> *Magyar Néprajzi Lexikon*. K–Né. Budapest, 1980. 233.

<sup>9</sup> Néprajzi adatokból azonban kitűnik, hogy ez sem volt jellemző mindegyikre.

<sup>10</sup> Több jeles néprajzkutató is foglalkozott velük, ám összefoglaló munka ez idáig nem látott napvilágot.